

О.М.Корнієнко (Київ), Л.В.Рябець (Київ)

III МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА»

Представницький науковий захід відбувся 22–23 жовтня 2013 р. у стінах Інституту енциклопедичних досліджень НАН України і проходив у рамках VIII Міжнародного конгресу українців. Дослідники зі Словаччини, Угорщини, Канади, Молдови, Білорусі, Росії (Башкортостан, Республіка Комі, Краснодарський край, Тюменська область) та України ділилися своїми здобутками, досвідом і проблемами. Конференція тривала два дні, засідання відбувалися у пленарному режимі, що дало можливість гостям і учасникам послухати всі доповіді й узяти участь в їх обговоренні.

Форум відкрив господар зібрання, керівник Інституту енциклопедичних досліджень НАНУ, відповідальний секретар Головної редакційної колегії «Енциклопедії сучасної України» канд. філ. наук *М.Г.Железняк*, який наголосив, що ідея створення «ЕСУ» належить іноземному членові НАН України професорові А.Жуковському. Вона знайшла розуміння й підтримку в керівництві НАН України, яке у складний для установи період 1990-х рр. знайшло можливість створити у системі академії Координаційне бюро «Енциклопедії сучасної України», а згодом на його базі – Інститут енциклопедичних досліджень.

Учасників конференції привітали академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України академік О.С.Онищенко та голова Науково-видавничої ради НАН України академік Я.С.Яцків. *О.С.Онищенко*, зокрема, наголосив, що Національна академія наук України надає особливого значення енциклопедичній справі та приділяє особливу увагу співробітникам Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, а також інших інститутів, де теж творять енциклопедії. Він зауважив, що енциклопедисти перебувають на вершині інформаційного забезпечення науки, освіти, культури й життя взагалі, адже енциклопедія – це синтез, згусток усього відомого, найкращого на певний момент у певній країні, тому творити її означає вибудовувати найвищу піраміду знання. Нині в НАН України спостерігається значне пожвавлення енциклопедичної роботи. Майже сім років минуло з часу виходу у світ шеститомної «Юридичної енциклопедії», яка одержала Державну премію в галузі науки і техніки. Тепер готується друге видання, доповнене й розширене. *Я.С.Яцків* наголосив на важливості для нашої держави такого проекту, як «Енциклопедія сучасної України», над якою працює Інститут енциклопедичних досліджень НАНУ. Він щиро подякував присутнім науковцям-енциклопедистам за їхню таку потрібну для країни та суспільства працю. Було наголошено на інтеграційності енциклопедичної роботи, адже її успіх значною мірою залежить від умілої співпраці енциклопедиста з фахівцем у тій галузі, про яку йдеться.

Предметом обговорення на конференції стала не лише низка теоретичних питань енциклопедистики, а й практичний досвід створення енциклопедичних видань різного типу. Дискутували також про напрями й перспективи розвитку енциклопедичної справи в Україні та за кордоном. Тематично виголошені доповіді можна згрупувати в кілька блоків. Перший складають питання історії підготовки та створення окремих енциклопедичних і довідкових видань в Україні. Цілком природно, що особливу увагу було приділено «Енциклопедії сучасної України». Відкрив пленарне засідання керівник Інституту енциклопедичних досліджень НАН України *М.Г.Железняк* доповіддю «Від ЕУ до ЕСУ (коротка історія феномену Енциклопедії сучасної України)».

Логічно доповнили розповідь про «ЕСУ» молоді науковці. Так, *В.В.Тарасюк* у доповіді «Електронна база Енциклопедії сучасної України і її основні компоненти та функції» розповів присутнім про історію створення електронної бази, яка дозволила систематизувати всі дані, мати можливість швидкого перегляду та обробки великих масивів інформації. Наявність розробленої співробітниками інституту електронної бази, що включає словник, до кожної позиції якого прив'язується стаття, іконографічний матеріал, система посилань, а також інформація про автора, його контактні телефони, електронна пошта та адреса, значно спрощує роботу редакції, систематизує й упорядковує величезний інформаційний масив, яким володіє інститут, адже лише реєстр «Енциклопедії сучасної України» перевищує 100 тис. одиниць. Доповідь *А.І.Шушківського* «Адміністративні одиниці України в Енциклопедії сучасної України» присвячувалася представленню адміністративних одиниць нашої країни та зарубіжжя в «ЕСУ», добору авторського колективу та виробленню чітких норм для груп статей. Було наголошено, що редколегія намагалася врахувати позитивний досвід і здобутки енциклопедичних видань минулих десятиліть, зокрема «Української радянської енциклопедії», «Енциклопедії українознавства», «Української загальної енциклопедії» тощо.

Чимало енциклопедичних проектів реалізують науковці Національної академії наук України. Маємо на увазі не лише написання статей, але й усю попередню підготовчу роботу зі складання словника, визначення обсягів статті, системи посилань, бібліографічного забезпечення, а також редагування (фахового й літературного), звірку, узгодження – той значний і важливий багатоетапний процес підготовки енциклопедичного видання, який зазвичай виконувало видавництво.

Така практика зумовлена, насамперед, руйнацією, що спіткала видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана. У багатьох інститутах, зокрема соціогуманітарного профілю, було створено редакції або групи з підготовки та редагування енциклопедичних статей. Опісля дехто звертався до видавництв, як-от, наприклад, до вже названого передали рукописи енциклопедій «Українська мова» та «Юридична енциклопедія», а «Енциклопедію історії України» – до видавництва «Наукова думка». Окремі ж колективи здійснювали повністю додрукарську підготовку, передаючи у типографію готовий продукт. До такої організації роботи над енциклопедичним виданням удалися в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. Співробітники цього інституту – *О.М.Немкович* («Академічна «Українська музична енциклопедія»: із практичного досвіду створення видання») та *А.П.Калениченко* (««Українська музична енциклопедія»: здобутки і проблеми») – розповіли про історію творення «Української музичної енциклопедії», про проблеми та здобутки колективу, який над нею працює.

Не обійшов увагою проблеми методичного та методологічного характеру, з якими зіткнувся новостворений колектив, що розпочав роботу над проектом «Велика українська енциклопедія», і головний редактор Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» д-р ф.-м. наук *М.В.Стриха* у доповіді «Історичний досвід та проблеми створення української універсальної енциклопедії». Слухаючи доповідача, подумалося, що в таких справах, як підготовка та видання енциклопедій, важливе значення мають традиції, досвід, що набувається роками. Підтвердженням цього є успіхи російських та білоруських енциклопедистів, де збережено базу попередніх часів, де в доброму стані бібліотека, архіви, іконографічний матеріал, хоча, звичайно, і в них є чимало проблем. Одна із загальних, характерних для всіх країн, учасники яких завітали до Києва на конференцію, – це зниження рівня редакторської підготовки видань.

На жаль, уже вкотре констатуємо дефіцит фахових редакторів і виявляється, що це характерно не лише для України.

Вітчизняні науковці, що брали участь у конференції, представили на обговорення ще кілька проектів. Так, з ідеєю про створення «Енциклопедії кольору» виступила завідувач кафедри дизайну і реклами Інституту реклами канд. техн. наук *С.В.Прищенко*, яка в доповіді «Енциклопедія кольору: обґрунтування концепції наукового видання» запропонувала авторську концепцію цього наукового видання і визначила напрями комплексного дослідження теорії та практики кольору. Про електронні версії уже опублікованих, або тих, що ще виходять енциклопедій говорила керівник центру науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського НАН України канд. іст. наук *Т.В.Добко*, яка в доповіді «Українська енциклопедія в електронному середовищі» наголосила на необхідності створення окремого порталу для інтеграції знання про історію та сучасну енциклопедичну справу, а також систематизації інформації про друковані й електронні енциклопедичні видання. Своєрідним продовженням чи розширенням постулатів попередньої доповіді стало повідомлення на тему «Організація знань про історію України у вільній енциклопедії – Вікіпедії» наук. співроб. Національного науково-дослідного інституту українознавства та все-світньої історії *О.А.Чиркова*, який спробував зробити аналіз того, наскільки повно та якісно представлено в електронній енциклопедії знання про історію України.

Окрему групу склали доповіді, присвячені енциклопедичним довідникам. Так, про ідею створення, методи та принципи укладання, теоретичні засади підготовки видання «Українські організації у світі» розповіла начальник відділу секретаріату Вищої ради юстиції, член ученої ради Інституту енциклопедичних досліджень НАН України д-р іст. наук *І.Б.Матяш*, наголосивши на особливій потребі у створенні такої довідкової публікації, адже тривалий час не було можливості зібрати інформацію, відомості було розпорошені в окремих виданнях. Аспірантка Київського національного університету ім. Тараса Шевченка *Ю.С.Готкова* виступила з доповіддю «До питання про створення довідника про українських педагогів Кубані: 1917–1932».

Не обійшли увагою вітчизняні доповідачі й визначні постаті української енциклопедистики. Так, директор Інституту дослідження української діаспори, декан факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія» д-р іст. наук *А.С.Атаманенко* виступила з доповіддю «Співпраця членів Українського історичного товариства в підготовці “Енциклопедії українознавства”». Доцент кафедри історії України Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова канд. іст. наук *О.Є.Музичко* в доповіді «Участь одеських істориків у енциклопедичних проектах кінця XIX ст. – 20-х рр. XX ст.» висвітлив роль істориків В.Крусмана, Ф.Успенського, О.Маркевича та інших у роботі над енциклопедичними проектами, що видавалися в той час на території Росії, України, США. Доповідь ст. наук. співроб. відділу нової історії України Інституту українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАН України канд. іст. наук *Ф.І.Стебля* «Ярослав Ісаевич – дослідник українського книговидання» було присвячено постаті відомого українського історика й культуролога та його ролі в дослідженні українського книговидання. Професор *М.Мушинка* з Пряшева (Словачина) розповів про несправедливо забутого енциклопедиста професора Євгена Онацького, який у 1957–1967 рр. у столиці Аргентини Буенос-Айресі впорядковував і видавав «Українську малу енциклопедію», історії створення якої доповідач присвятив свій виступ «Євген Онацький – призабутий український енциклопедист».

Про книжкові новинки бібліо- та біобібліографістики поінформувала в доповіді «Біографічні та біобібліографічні енциклопедії та словники, видані в Одесі в останні роки» завідувачка відділу «Одесіка» Одеської національної ордена Дружби народів наукової бібліотеки ім. Максима Горького канд. іст. наук *Л.І.Саєнко*.

Науковці Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського НАН України – завідувач відділу національної бібліографії д-р іст. наук, проф. *В.Ю.Омельчук* та завідувач відділу програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж канд. техн. наук *К.В.Лобузін*а свою доповідь «Бібліографія “Шевченкіани” (1840–2013 рр.)» присвятили проблемам української біографістики, зокрема впорядкуванню бібліографії видань, так чи інакше пов'язаних з ім'ям Т.Г.Шевченка.

Ще один блок склали доповіді, в яких представлено загальнотеоретичні та методичні аспекти енциклопедистики. Директор Науково-видавничого комплексу «Башкирська енциклопедія» канд. філос. наук *У.Г.Сайтова* (Уфа, Російська Федерація) в доповіді «Місце енциклопедії та енциклопедистики у суспільстві» зупинилася на засадничих питаннях енциклопедичної справи у світі загалом і в Башкирії зокрема. Шеф-редактор видавництва «Велика російська енциклопедія» *Л.І.Петровська* (Москва, Російська Федерація) в доповіді «Класична енциклопедія: базові технології і методика» проаналізувала світовий досвід створення класичної енциклопедії, представила класифікації енциклопедичних та інших довідкових видань. Особливо варто наголосити на успіхах російської регіональної енциклопедистики, лідерами якої є, безперечно, башкортостанські й татарстанські фахівці. Вони не лише закінчили видання кількатомних національних енциклопедій російською та, відповідно, національними мовами, а й підготували низку регіональних і галузевих енциклопедій.

До окремого блоку можна віднести доповіді науковців з-за кордону, які розповіли про проблеми і здобутки у царині енциклопедистики у своїх країнах. Енциклопедистику Молдови було представлено доповіддю директора Інституту енциклопедичних досліджень Академії наук Молдови канд. політ. наук, проф. *К.М.Манолаке* та завідувача відділу цього ж інституту *І.І.Жаркуцького* «Досвід створення тематичних енциклопедій на прикладі енциклопедії «Монастирі Республіки Молдова», яку виголосив їхній колега провід. наук. співроб. *О.Рожко*. Цікавою й інформативною була доповідь начальника відділу «Науковий архів та енциклопедія» Комі наукового центру Уральського відділення РАН канд. іст. наук *О.О.Бровіної* та гол. наук. співроб. цього ж відділу, д-ра іст. наук, проф. *Л.П.Роцевської* (Сиктивкар, Російська Федерація) «Енциклопедичні проекти в Республіці Комі». Було викладено історію енциклопедичної справи тут, представлено основні енциклопедичні проекти республіканського значення від 1930-х рр. до початку ХХІ ст., окреслено особливості й перспективи підготовки національно-регіональних енциклопедичних видань. Проблеми класифікації та основним принципам укладання універсальних, спеціалізованих, усесвітніх, регіональних та інших типів енциклопедій присвятила свою доповідь д-р геол.-мін. наук, проф., головний редактор енциклопедії «Ямальський район» Тюменського державного університету *Н.Ф.Чистякова*. Особливу увагу доповідачка зосередила на характеристичі регіональних енциклопедій. На проблемах, пов'язаних із підготовкою довідкових видань із питань культури у сусідній з Україною державі зосередила увагу у своїй доповіді «Культурологічні словники в Угорщині» докторантка Будапештського університету ім. Лоранда Етвеша *Є.Ладані* (Будапешт, Угорщина).

Окремий блок склали виступи енциклопедистів із Мінська, Уфи та Краснодару, тематика яких так чи інакше пов'язана з Україною. Так, завідувач кафедри

білоруської філології Білоруського державного технологічного університету канд. філ. наук *М.В.Трус* (Мінськ, Білорусь) у доповіді «Українська література на сторінках енциклопедії «Максим Богданович» виокремив низку імен класиків української літератури, представлених у цьому виданні. Жваву дискусію викликала доповідь заступника директора з науково-видавничої діяльності Науково-видавничого комплексу «Башкирська енциклопедія» *К.І.Арліуліної* та редактора відділу економіки й природничо-технічних знань цієї ж установи *Л.І.Шаранової* (Уфа, Російська Федерація) «Україна та українці на сторінках багатотомної енциклопедії “Башкирська енциклопедія”». Керівник Російсько-українського наукового центру при Краснодарській крайовій громадській організації «Співдружність Кубань – Україна» канд. іст. наук *А.М.Авраменко* (Краснодар, Російська Федерація) у своїй доповіді «Козацтво у сучасних українських енциклопедіях» узагальнив інформацію про представлення козацтва в сучасних енциклопедичних виданнях, опублікованих в нашій країні.

У рамках конференції відбулося засідання круглого столу «Діячі академічної науки та їхній внесок у книжну культуру» (виголошено 6 доповідей із 10 заявлених у програмі), присвяченого питанням історії та культури книговидання в Україні, Росії та Білорусі, а також проблемам біографістики.

Центральною темою для обговорення став запропонований російськими колегами – заступником директора наукового й видавничого центру «Наука» РАН канд. філ. наук *М.О.Єрмолаєвою* та завідувачем відділу цієї ж установи канд. іст. наук *Д.М.Бакуном* – план-проспект колективного проекту «Біобібліографічний словник (довідник) «Діячі академічної науки та їхній внесок у книжну культуру Росії, Білорусі та України»», який за умов успішної реалізації може стати першим кроком на шляху до створення енциклопедії «Книжна культура слов'янських народів (Білорусь, Росія, Україна)». Після дискусії учасники круглого столу вирішили розпочати роботу над проектом з укладання списків діячів у галузі книжної культури окремо в кожній країні. В обговоренні проекту активну участь узяли директор видавничого дому «Академперіодика» канд. біол. наук *О.Г.Вакаренко* та заступник директора з питань наукової й видавничої діяльності цієї ж установи канд. геол. наук *А.І.Радченко*.

Доповідь завідувача відділу стародруків і рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського НАНУ д-ра іст. наук, проф. *Г.І.Ковальчук* «Дослідження співробітників бібліотеки НАН України – Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського – з історії книжкової культури» значною мірою було присвячено обговоренню названого проекту. Доповідачка окреслила коло проблем, які можуть виникнути під час роботи над ним, зокрема критерії добору персоналії до словника, обсяг статей тощо.

Завідувач науково-дослідницького відділу бібліотекознавства Центральної наукової бібліотеки ім. Якуба Коласа НАН Білорусі *Л.А.Авгуль* у своїй доповіді «Про видання Центральної наукової бібліотеки ім. Якуба Коласа Національної академії наук Білорусі та внесок її співробітників у розвиток книжної культури» розповіла про підготовлені працівниками установи монографії, наукові збірники, покажчики.

Особливе зацікавлення викликала доповідь завідувача кафедри видавничої справи та мережових видань Київського національного університету культури і мистецтв д-ра філ. наук, проф. *М.С.Тимошика* «Сучасна біографічна енциклопедистика: позитивні набутки і тривожні тенденції», в якій він розглянув деякі сучасні тенденції творення українських біографічних енциклопедій, акцентувавши увагу на

кон'юнктурних, часто сумнівних видавничих проектах, що нівелюють цей важливий сегмент книговидання.

Під час конференції діяла виставка енциклопедичних видань України та світу. Відбулася також презентація електронної бази текстів класиків вітчизняної літератури, зокрема Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, перекладених англійською мовою (з цими матеріалами можна ознайомитися на сайті Інституту енциклопедичних досліджень НАН України: www.encyclopedia.kiev.ua).

На підсумковому засіданні учасники конференції прийняли ухвалу, одним із основних пунктів якої стало рішення про розширення наукової співпраці та продовження традицій регулярних наукових контактів з енциклопедичними центрами інших країн, про початок конкретної роботи щодо координування енциклопедичної справи під егідою створеної у вересні цього року Міжнародної асоціації видавців енциклопедій. Було наголошено на необхідності рішучої протидії низькопробним виданням, що дискредитують класичне поняття енциклопедії як найбільш достовірного та об'єктивного джерела інформації, своєрідного символу академізму.